

Gökçe ULUS (2020) *ORHAN VELİ ŞİİRİNDE ÖZNE VE VAROLUŞ* Ankara: Kurgan Edebiyat, 396 sf., ISBN: 978 - 605 - 7997- 52 - 3.

Prof. Dr. S. Dilek YALÇIN-ÇELİK*

Orhan Veli Şiirinde Özne ve Varoluş, 2020 yılında yayınlanmış bir araştırma ve inceleme kitabıdır. 2020 yılı, aynı zamanda, şair, deneme, makale ve hikâye yazarı Orhan Veli'nin ölümünün (1914-1950) yetmişinci yıldönümüne denk gelmektedir.

Orhan Veli, özellikle 1940 sonrası Türk edebiyatında şiir anlayışı, sanatı ve eserleriyle iz bırakmış, modernist edebiyat anlayışının yerleşmesinde bir öncü olmuştur. O, daha ilk şiirleri yayınlanmaya başladığı andan itibaren Türk edebiyatında sürekli olarak konuşulan, eserleri ile yaşayan, şiir üzerine yazdıklarıyla tartışmalar yaratan önemli bir şahsiyettir.

Kitap, Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde hazırlanan (2019) doktora tezinden üretilmiş, büyük oranda bu çalışmaya bağlı kalınarak yayınlanmıştır. Gökçe Ulus'a gelene kadar Orhan Veli üzerine yapılan çalışmaların hemen tümü (yazılan makaleler ya da hazırlanan kitaplar) geleneksel eleştiri metotları bağlamında ele alınmıştır. Gökçe Ulus bu çalışmada, Orhan Veli şiirlerini özne bağlamında ele almakta, konuyu bu şekilde sınırlandırmakta, öznenin varoluş problemlerini tartışmaya açarken modernist okuma biçimlerinden yararlanmaktadır. Şiir çözümlemeleri yapılırken Hegel, Marks, Freud ve Lacan'ın yaklaşımları esas alınarak kuramsal yapı bu teorisyenlerin görüşleri üzerine temellenmektedir. Çalışma bu haliyle tektir ve orijinal bir nitelik taşımaktadır.

Kitap, "Ön Söz", "Giriş", "Sonuç" ve "Kaynakça" dışında altı bölümden oluşmaktadır. Bölümler şöyle sıralanabilir: "I. Bölüm: Psikanalitik Bakış Açısı, Şiirsel Söylem ve Metaforik Söylem", "II. Bölüm: Özne ve Varoluş Biçimlerinin Algısal Boyutu", "III. Bölüm: Hegel Örneğinde Orhan Veli Şiirlerinde Özne ve Varoluş Kavramları ve Metaforik Düzlem", "IV. Bölüm: Marx Örneğinde Orhan Veli Şiirlerinde Bilinç ve Emek Kavramları Bağlamında Özne", "V. Bölüm: Freud Örneğinde Orhan Veli Şiirlerinde Nevrotik Yaratım Süreci / Öznenin Bilinçaltı Atakları" ve "VI. Bölüm: Lacan Örneğinde Orhan Veli Şiirlerinde Özne ve Varoluşun Sınırları".

Orhan Veli Şiirinde Özne ve Varoluş isimli çalışmanın "Giriş" bölümü, Orhan Veli'nin hayatı, sanatı ve eserleri üzerine yazılmış bilgileri içermektedir. Bu bölümde, sanatçının eserlerinin tam bir dökümü yapılmış, bunlar kronolojik olarak tasnif edilerek sıralanmış ve değerlendirilmiştir. Buraya aynı zamanda Orhan Veli şiiri üzerine 2019 yılına kadar yapılmış olan akademik incelemelerin tümü alınmış, çalışma alanı net olarak ortaya konmuştur.

Birinci Bölüm, "Psikanalitik Bakış Açısı, Şiirsel Söylem ve Metaforik Söylem" başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, eleştiri kitabının kuramsal altyapısını oluşturmaktadır. Burada öncelikli olarak üç temel mesele tartışılmaya açılmaktadır. İlki, şiirde psikanalitik eleştiri kavramının nasıl bir uygulama alanı olduğu üzerinedir. İkinci olarak şiirsel söylem üzerine yapılan tanımlamalar, modern şiir kavramları açısından yapılmaktadır. Üçüncü unsur, şiirlerde önemli bir anlatı aracı olan metaforik söylem kavramından ne anlaşıldığı meselesi üzerine temellenmektedir.

İkinci Bölüm, "Özne ve Varoluş Biçimlerinin Algısal Boyutu"dur. Burada "özne" kavramının Antik Yunan döneminden itibaren tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ele alınmıştır. Felsefi yaklaşım ve eleştirel düşünce tarihi, özne kavramının anlaşılmasında başvurulan ana kaynaklar durumundadır. Antik Yunan'dan modern çağlara gelindiğinde, Descartes, Kant, Hegel, Marx, Nietzsche özne kavramı tekrar ele almışlar ve tartışmışlardır. Daha yakın bir geçmişte Husserl, Heidegger, Sartre, bu kavramı, yeni

* dilek@hacettepe.edu.tr. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Sözlük Bilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Öğretim Üyesi.

bilgi kuramları ışığında ele almışlardır. Gökçe Ulus, tarihteki bu akış sırasına göre, özne kavramının varoluş sorunsalına geçiş yapmıştır. Orhan Veli, özne olmanın, var olmanın, yaşamın ve ölümün sancılarını şiirlerine aktaran bir sanatçıdır. Burada bu meseleler tartışmaya açılmadan önce kuramsal açıklamalar yapılmış, sonra bu kavramların şiirlerdeki izdüşümleri ortaya çıkartılmıştır.

Üçüncü Bölüm, “Hegel Örneğinde Orhan Veli Şiirlerinde Özne ve Varoluş Kavramları ve Metaforik Düzlem” konu başlığını taşımaktadır. Bu ana bölüm altında üç alt başlık yer almaktadır. Bunlar, “İnsanın Sınırlılığı / Varoluşun Sınırsızlığı”, “Doğanın Öz Olarak Kabulü / Varlığın Özbilince Ulaşması” ve “Öznenin Kurgulanması Bağlamında Özbilinç Oluşumu ve Efendi – Köle Diyalektiği”dir.

“İnsanın Sınırlılığı / Varoluşun Sınırsızlığı” alt başlığının işlendiği bölümde Orhan Veli şiirleri, Hegel söyleminde özne ve varoluş kavramlarıyla sınırlandırılarak metaforik düzlemde değerlendirilir. Kitabın bu bölümünde, Orhan Veli şiirinde, gerçek, oluş ve özgürlük kavramları ile sınır ve sınırsızlık kavramları önce felsefi boyutta sonra da estetik boyutta tanımlanmaktadır. “Doğanın Öz Olarak Kabulü / Varlığın Özbilince Ulaşması” alt başlığı altında, insanın varlığı ve doğa arasındaki bağ üzerinde durulmuştur. Burada ayrıca öznenin öteki ben ihtiyacı ile yalnızlık kavramları, varlığı bütünleme isteği ile yolculuk metaforları ele alınmıştır. “Öznenin Kurgulanması Bağlamında Özbilinç Oluşumu ve Efendi – Köle Diyalektiği” kısmında, Hegel’in Efendi Köle diyalektiğinden yola çıkılarak Orhan Veli şiirindeki Tanrı, ölüm, devlet, bürokrasi ve savaş ile askerlik temaları ele alınmaktadır.

Dördüncü Bölüm, “Marx Örneğinde Orhan Veli Şiirlerinde Bilinç ve Emek Kavramları Bağlamında Özne” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm de “Sınıf Ayrımı ve Emeğiyle Varolan - Küçük, Sıradan- İnsanlar”, “Ücretli Emek ve Mülkiyet” ve “Marx Tipi Yabancılaşma” başlıklarını taşıyan üç alt bölümden oluşmaktadır.

Orhan Veli şiirinde küçük insanlar ve onların dünyası sıklıkla dile getirilen temalardan birisidir. Bu meseleye Gökçe Ulus öncesi çalışmalarda çoğunlukla tematik açıdan yaklaşılmıştır. Burada Orhan Veli şiirlerinde yer alan küçük insanlar Marx örneğinde ele alınarak çözümlenmektedir. Şiirlerdeki toplumsal sınıflar, sınıflar arası mücadeleler, mülkiyet kavramı ile insanın emeğe ve kendisine yabancılaşması temaları örneklerle açıklanmaktadır.

Beşinci Bölüm, Freud Örneğinde Orhan Veli Şiirlerinde Nevrotik Yaratım Süreci / Öznenin Bilinçaltı Atakları” başlığını taşımaktadır. Freud ve psikanalitik çözümleme yöntemleri Orhan Veli şiirlerini anlamlandırma açısından yeterli malzemeyi vermekte, şiirlerdeki metaforlar bu bağlamda değerlendirilebilmektedir. Ayrıca Orhan Veli’nin *Garip* kitabına yazdığı Önsöz de bize göstermektedir ki, -1940’lı yıllarda- çok erken bir dönemde, psikolojik tutum, bilinçaltı kavramları şairin bu konudaki ilgi ve beğenilerini ortaya koymaktadır.

Bu bölüm psikanalitik yöntem uygulamaları esasında beş alt başlık şeklinde düzenlenmiştir. “Korku / Kaygı / Anksiyete / Fobi / Obsesyon”, “Melankoli”, “Simgesel Düş Yorumları”, “Varoluş Biçimleri” ve “Varoluş Sıkıntısı: Bastırılan Cinsellik”. Orhan Veli şiiri, psikanalitik çözümleme için epeyi bir malzeme vermektedir demiştik. Gerçekten de burada özellikle sanatçının şiirlerini yaratım süreci, varoluş problemleri, öznenin varoluş sürecindeki durumları, şairin şiirine yansıyan bilinçaltı atakları ... estetik boyuta taşınarak ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Kitabın en doyurucu ve dikkat çekici bölümü de bu kısımdır denilebilir.

Beşinci Bölüm, “Lacan Örneğinde Orhan Veli Şiirlerinde Özne ve Varoluşun Sınırları”nda başlığını taşımaktadır. Burada da bir önceki bölümde olduğu gibi psikanalitik eleştiri yöntemi kullanılmış ancak Freud sonrası dönemi kapsayacak kuramcılar ve çalışmalar temel alınmıştır. Orhan Veli’nin şiirleri bu kez Lacan örneğinde ele alınmış, günümüz eleştiri kuramları ışığında değerlendirilmiştir. Lacan söz konusu olduğunda şiirlerde varsayılan özne kavramı, görüntüsel bir imge olarak ayna metaforu, baba imgesi, arzu nesnesi olarak insan ile dil kavramı, öznenin varoluşunu açıklayan anahtar kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Gökçe Ulus bu kavramları şu alt başlıklarda ele almaktadır: “Yeni Bir Özne Algısı: Bildiği Varsayılan Özne”, “Görüntüsel İmge: Ayna”, “Öznenin Varlığındaki Sızı: Baba”, ve “Bilinçdışı Yoluyla Şekillenen Dil”.

Orhan Veli Şiirinde Özne ve Varoluş kitabı her ne kadar Orhan Veli’nin şiirleri ile sınırlandırılmış bir çalışma ise de sanatçının *Garip Önsözü* ile düzyazı tarzında kaleme aldığı metinleri de, yeri ve zamanı geldiğinde değerlendirmeye dahil edilmiştir. Orhan Veli modernist Türk şiirine bir açılım

getirirken edebiyatımızdaki geleneksel şiir algısını da yıkmıştır. Böylesine yenilikçi ve avangart bir sanatçının şiirleri üzerine şimdiye kadar çok çalışma yapılmış olmasına rağmen modern eleştiri yöntemleri açısından bu boyut ve derinlikte yaklaşılmamıştır. Kitap bu eksikliği gidermekte ve önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Özne ve varoluş problemi meselesi, araştırmacıya modernist bir tutumu ve modern eleştiri kuramlarını uygulama açısından bir açılım sağlamaktadır. Hegel, Marx, Freud ve Lacan, modernist özne zincirini tanımlama konusunda ele alınacak en önemli kuramcılardır. Bu konu, kitap içerisinde her ne kadar Orhan Veli şiiri için bir uygulama alanı bulmuşsa da genel okur için de bir anlamda modernist metinleri çözümlene aşamasında önemli kaynak konumundadır. Ayrıca bu kişiler, -burada şiirlerin-genel olarak metinlerin metaforik düzleme taşınmalarında yol gösterici kuramcılar olmuştur.

Kitapta, felsefi ve psikanalitik yaklaşım, araştırmanın temel bakış açısı ve yöntemini oluşturmaktadır. Orhan Veli şiirlerinde, bireysel ve toplumsal temalar bulunmaktadır. Ayrıca şiirlerin derinlikli söylem alanı, şairin yaratıcı gücü, bu metinlere çok çeşitli bakış açılarıyla yaklaşabilmeyi olanaklı kılmaktadır. Gökçe Ulus bu gerçeklikten yola çıkarak, şairin duygu ve düşünce durumlarının altında yatan nedenleri, metaforlar aracılığıyla ortaya çıkartmıştır. Metafor kullanımı üzerinden felsefi söylem ve psikanalitik eleştiri yöntemlerine ulaşmıştır.

Orhan Veli Şiirinde Özne ve Varoluş isimli kitap, Türk edebiyatının iyi bir sanatçısını yeni tarz bir bakış açısı ile ele almakta, modernist bir tutum sergilemekte ve çağdaş yorumları içermektedir.